

BÁNYAI LÁSZLÓ – BALOGH EDGÁR PÁRHUZAMOS ÖNÉLETRAJZOK

KALOCSÁN A KOMMÜN ALATT

Nyar volt, de anyámnak gondja volt rá, hogy a kofferbe tegye a bolyhos, puha plédet. Az éjszaka augusztus végén már hűvös. Aradon a pesti gyors első osztályára vettünk jegyet, de ott is ki volt törve az ablak. Volt viszont ülőhelyünk, míg a másodosztály folyosója is tömve volt, s a harmadosztály lépcsőjén fűrthen lógtak az utasok.

Másnap délelőtt érkezünk Pestre, pár órai késéssel. Szállóban vettünk ki szobát, mert mindkét ferencvárosi kislakás, ahol az egyikben nagyanyám és Eliz tánti, gyermekségem gondozója, a másikban a hadiözvegy Ilonka tánti két gyermekével lakott, szűkös volt ahhoz, hogy vendégül lásson minket. Viszont mindkét apai nagynénem úgy intézte a dolgát, hogy felváltva vihessenek város nézni, amikor anyám távolabbi rokonoikat látogatott.

Felmentünk a Lánchídon túl a sikló vasúton a budai várba. Bejártuk az Angolparkot (amit akkor az angolokkal való háborúskodás miatt hivatalosan máshogy hívtak) elvarázsolt kastélyával, barlangvasútjával, hullámvonatjával. Végigsétáltuk az Allatkeretet, amiben mintha régi képeskönyveim elevenedtek volna meg. Minden kopott, elhanyagolt volt már, s a rosszul táplált állatok is alig mocorogtak. De számomra minden bámulatos volt.

A legörvendetesebb meglepetést azonban anyám közlése okozta, hogy Kalocsára hajón fogunk leutazni a Dunán. Hiszen én csak a kolozsvári sétatéri tóban csónakáztam addig, s hajót először a Lánchídról láttam. A legnagyobb vízijárművek gyermekkorom számára a tavasszal megduzzadt Maros hullámainál sodort tutajok voltak.

Kiültünk a napfényes fedélzetre, várva az indulást. Aztán egyszerre úgy tűnt, mintha kiszakadtunk volna ebből az egész panasszal, zúrral teli világból. Mintha igazi mesevilágba suhantunk volna, ami mellett ijedelmes valami

volt a barlangvasút festett törpéivel és más varázslényeivel.

Felejthetetlen utazás volt. Lengés a Duna zöldesszürke hullámain, mint valami elringató bölcsőben. Este lett, mire Foktőre érkezünk, Kalocsa hajóállomására. Pár konflis várta az utasokat. Egy óra múlva már benn is voltunk a városban. A budapestinél gondozottabb, de alig használt szállodában háltunk. Egész éjjel alig aludtam szorongásomban, hogy milyen is az az intézet, ahol anyám hagy engem.

Másnap délelőtt volt a beiratkozás, az előírt ruhaneműek beadása, az intézet meglátogatása. Minden új volt, szokatlan rend és gondosság. Minden csoportnak külön tanuló- és külön megfelelő játékszobája könyvtárral. A hálótermekben egyéni fülkék, rácsos fedéllel és ajtóval. A mi csoportunk, az első-, második- és harmadosztályosoké különös gondnak örvendett. Én azonban telve voltam bizonytalansággal. Ugy tűnt az egész, mint valami tágas, festett kalitka, ahová jó időre bezárnak. Még a piaristák bentlakásában, középkori kopott boltívei között is otthonosabbnak éreztem magam az első napokban.

Hát ez valóban egészen más volt, mint a kolozsvári piarista líceum. A jezsuiták nem jártak színházba, és sohasem öltöttek elegáns szürke zakót magukra, mint kegyesrendi kollégáik. Mindig csak fekete reverenda volt rajtuk, fekete övvel, fehér keményített gallérral. De a jezsuita rend mögött nagy vagyon állhatott S ami az élelmiszer beszerzését illette, a háború inséges éveiben, ott volt a kilencvenzer holdas érseki uradalom, ahol még az államhivatalnokok is végső fokon az érsekiség érdekeit szolgálták.

A jóval nagyobb területű erdélyi katolikus püspökségnek az első világháborút követő földreform előtt is vagy tízedannyi birtoka ha volt. Csak a nagyváradi római katolikus és görög katolikus püspökségeknek volt a kalocsaihoz

hasonlítható uradalma. Hiába, a törökök kiűzése után a Habsburgok bőven osztogatták a síkság jó termőföldjeit a hozzájuk hű főuraknak, főpapoknak...

Anyám elutazása után megtudtam, hogy itt nincs városba menés, még engedéllyel sem. A szükséges dolgokat az intézet boltjában lehetett megvenni. Azt is megtudtam azonban, hogy a hetedikeseknek-nyolcadikosoknak külön pipatóriumuk volt. Hallatlan dolog abban az időben, amikor a többi gimnáziumban tiltották a dohányzást, noha a klozett mindig tele volt cigarettafüsttel. Megtudtam azt is, hogy a hálófülke rácsos ajtaját belülről is ki lehet nyitni, de a szabály az volt, hogy az ember kaparja a rácsot, ha éjjel ki kellett mennie, s a velünk egy teremben alvó magiszter nyomban ott volt a kulccsal.

Minden csoportnak volt egy magisztere, aki délután, az előadások után is foglalkozott velünk, lefekvésünkig. A „magiszter“ különben teológiát végzett papot jelentett, aki az egyetemen tanult magánúton, hogy tanár lehessen belőle, s amellett még filozófiai tanulmányokat kellett folytatnia.

Volt az intézetben egy rezesbanda is. S ha már kézhibám miatt nem járhatam zongoraórára, a zenekarban igyekeztem érvényesülni a bé-trombát fújva, hol hamisan, hol megközelítő pontossággal.

Kettős sorokban való hivatalos napi séta helyett, mint Kolozsvárt, labdázás, falábozás járta a tágas udvaron, amelyet négy oldalról vett körül a kétemeletes épület. Viszont néha kirándulni is vittek, egyszer a Dunához is. Majdnem belefulladtam a vízbe, mikor a többiek után beugrottam én is egy uszályról. Mélyebbre, mint a fejem tetejéig odahaza még a forgóknál sem lehetett a Fehér-Körösben lemerülni. Különben ezen a kiránduláson láttam először több tucatnyi rengő szoknyát a piros bársonypapucsos menyecskéken.

A közönség elől elzart érseki parkban, persze, többször is voltunk. Megnézhetük egyszer, az érsek távollétében, a hatalmas, manzárdos barokk épület képekkel, díszbútorokkal teli termeit is. Az egyikben üveg alatt ott állt a szent korona pontos másolata. Mintha csak valamilyen középkori ellenkirálya várna.

Engedékenység és szigor váltakozott a jezsuiták nevelő rendszerében. Ők maguk az érettségi után több mint tíz éven át készültek arra, hogy teljes jogú páterek lehessenek. Olyan módonra tettek szert közben, ami egyszerre tükrözte a vasfegyelmet és a behizelgő mosolyt. Volt köztük, aki velünk métagzott, úgy ütve a labdát, mint valami kamasz, s volt, akiről azt mesélték, hogy szüros

övvvel fekszik le, ami emlékezteti az emberi esendőségre.

Így meggyűrni az agyat kétségkívül egyik szerzetesrend sem tette. S ugyanakkor egyetlen rend sem volt ennyire elnéző a magas körök vétkeivel szemben, hogyha hasznára lehettek az egyháznak. Alapítójuk, a spanyol katonából pappá lett Loyolai Szent Ignác arra intette őket, hogy nem fanatikus inkvizícióval, hanem az államvezetők kegyének megnyerésével hódítsák vissza az eltvelygett protestáns országokat Róma hatáskörébe.

A jezsuiták azonban nemegyszer saját politikájukat üzték. S nem egy, központi hatalmát erősítő katolikus államfővel kerültek szembe, sőt magával a pápával is. 1773-ban maga a Vatikán oszlatta fel a rendet, mert keresztezte útjait.

Minket fenyítés helyett hajlékonysággal próbáltak megnyerni, fellebbezhetetlen határt szabva persze szabad mozgásunknak. A sportban, a tanulmányok terén pedig a verseny szellemét serkentették.

Mint minden gimnáziumban akkor, naponta volt latinóra, egyszer hetenként kettő is. A latinórákon az osztály két külön cohorsra oszlott, amelyek állandó versenyben voltak egymással, s a cohorson belül a diákok egymás között. Ahogy valaki javított a jegyen, előbbre rukkolt, római elnevezésű rangot viselve. A két cohors pedig pontarányban jutott előbbre vagy hátra. Mintha még mindig a régi vármegye és országlás latin nyelvű tisztségeire készítettek volna fel minket.

Egy-két hónap múlva én kerültem az egyik cohors élére, a másikéra egy kintlakó, valamelyik kalocsai uraság fia. (Később, úgy hallottam, egységspárti képviselő, majd államtitkár lett.) Úgy elsajátítottam a latin alaktant, a névragozást és igeragozást összes kivételeivel, hogy a gimnázium felső osztályaiban végig abból éltem.

A többi tantárgyat a tanár magyarázatából követtem. A tanuló órákon jó részt egyebet olvastam. Mindegyikünknek külön íróasztala volt, s a kihúzott fiókba tett olvasmányba merültem. Mark Twainnel a Mississippit tájtám, Dickensszel London külvárosait jártam, Gárdonyi, Donázi történelmi regényeivel a török idők csataterét. A magiszter szeme néha végigpásmázott a termen, de vagy nem vett észre, vagy nem akart észrevenni; tény, hogy sohasem szólt érte. Valószínűleg ez volt a kisebb rossz a szemében.

A katolikus ifjúsági lap, a *Zászlónk* régi számaait viszont csak a játéktérben böngészhettem. A bekötött évfolyamok sem fértek volna a fiókomba. Sík

Sándor útleírása a Vág völgyéről különösen tetszett. A verseit csak pár év múlva kezdtem olvasni, amikor Gyulafehérvárt a katolikus költők példaképeként állították elem Szalai Mátyással, a *Zászlónk* másik papköltőjével együtt, aki különben a húszas években maga is Gyulafehérvárt élte.

A *Zászlónk* nem tartozott a jezsuiták érdekkörébe, hiszen szerintük liberális világi papok szerkesztették. Inkább Prohászka székesfehérvári püspök moderánista szellemét tükrözték, akinek az egyik könyvét az első világháború előtt Rómában indexre tették.

Valóban csak a lap november–decemberi számából (azt hiszem, az utolsóból) értesültem az öszirózsás forradalom lefolyásáról. A vezércikket is, ha jól emlékszem, az aranyzsjájuként ünnepelt Hock János budapesti belvárosi plébános, a Nemzeti Tanács országos elnöke írta, aki a jezsuiták szerint a „szabadkőművesekkel” cimborált. (Újabb kifejezés, aminek az értelmére csak évek múlva jöttem rá.)

A kalocsai Stefaneum egy ideig sem a polgári demokratikus forradalmat, sem a Habsburg-birodalom szétomlását nem volt hajlandó tudomásul venni. Sőt, egyszer délben bort kaptunk, s rövid felköszöntő után ittunk a „császár és király” születésnapjának tiszteletére, amikor már száműzetésben élt.

A csoport magisztere azonban, aki vegyésztanárjelölt volt, nem sokat beszélt nekünk ilyen dolgokról. Egyszer azzal az ötlettel állt elő, hogy nem tudni, milyen idők jönnek, jó lenne, ha valami ipari foglalkozást üznénk. Azt ajánlotta, hogy hámozzunk halomba nyers krumplit. Abból aztán valami kocsonyás maszszát főztünk. Azt mondta, hogy ebből kitudó ragasztó lesz. Nem tudom, mi lett az egészszéből, tény, hogy munka közben előszeretettel csevegett velem.

Egyszer aztán felkért, hogy írjam meg a *Stefaneum* című, évente kétszer megjelenő intézeti szemlébe az első szakasz féléves történetét humoros formában. Hogy a humor mennyire sikerült, már nem emlékszem, de ez volt nyomtatásban megjelent első írásom. Tizenegy éves voltam, kiforratlan kis diák. Nem valami jó hatással lehetett rám ez a felkérés, mert további gimnáziumi éveim folyamán a közlés vágya nemegyszer válogatásra és csiszolásra való jó hajlamom rovására ment.

... Alig vártam a karácsonyi vakációt, hogy a kalocsai élményekről beszámolhassak otthon. De figyelmeztettek, hogy vonatközlekedés arra csak fennakadással van. Szüleim is azt írták, hogy jobb, ha a pesti rokonokhoz megyek.

Kalocsától Pestig rendszeren pár óra az út. De mi vakációra menve, kora reggeltől késő estig utaztunk. Azaz Kiskőrösön még valahogy eltengődtünk a vicinálison, de a Szabadka felől jövő „gyors”-vonat, amelyikre át kellett szállnunk, késett, nagyon késett. Volt időnk bőven ebben az elterpeszkedett alföldi mezővárosban meglátogatni Petőfi szülőházát. A szalmafedeles, magas kéményű házacska gólyafészkével, szerény emléktárgyaktól zsúfolt alacsony kis szobáival mérhetetlenül többet jelentett számomra, mint az egész palotás, parkos, félmegyét birtokló érsekség.

Visszatérve az állomásra már jó éhesek voltunk. Úgy terveztük, hogy délre Pesten leszünk, s így elemózsiát nem hoztunk magunkkal. A vasúti étteremben pedig nem volt miben válogatni. Teleítettük magunkat gerslivel, azaz zabkásával.

Az estefelé befutó félig személy-, félig teherkocsikból álló vonat tetején s az ütközőkön szerb meg olasz fogságból, kórházakból, a rég összeomlott déli front zugaiból hazatérő lerongyolódott katonák zsúfolódtak. Nem egy közülük puskáját is hozta, s időnként a levegőbe lőtt, így adva utat az átszenvedett keservek miatt felgyült haragjának.

Éjfél után volt, mikor beérkezünk Pestre. Eliz tánti ott várt a peronon rendületlenül. Még bérkocsit is szerzett. s úgy baktattunk a Boráros tér felé a kihalt, megviselt nagyvárosban át, amelyet jóformán csak a hold világított meg. Az egyik mellékutcában egy boltajtót vasdoronggal feszítő, döngető pár ember verte fel a csöndet. De az ablakok mögött a megriadt lakók nem akartak tudomást venni semmiről. A rendőrök pedig mintha csak kivesztek volna.

Eliz tántihoz szálltam, aki nagyanyámmal együtt lakott, mert közben Ilonka tánti, aki hadiözvegy volt, férjhez ment szentkatolnai Bakk János hadirokkantához. Ő volt az, aki féllábal kopogva elindult velem várost nézni másnap. A Nemzeti Múzeum volt soron meg a képtárak. Elmentem vele vasárnap dél előtt egy népgyűlésre is az érces hangú Bokányi Dezsőt meghallgatni, aki a feketézők, álhirterjesztők s a köztársaságot megfojtani akaró hatalmak ellen szónokolt. Mikor a harmincas években titkon a moszkvai rádiót hallgattam, a bemondó izes, alföldies beszéde már ismerős volt nekem.

Eliz tánti jegyet szerzett az *Orfeusz az alvilágban* című operettbe. A legnagyobb sikert Rátkai Márton rögtönzött kupléja érte el, miszerint egy trafikban „Király” cigaretta után érdeklődőnek azt felelik, hogy „király az már nincsen”. És Hantz Ernőknél is voltam, akikkel

már augusztusban hazulról jövet megismerkedtem. Ernő bácsi, anyám unokafivére, az elsők közt esküdött fel a Nemzeti Tanácsra, és kispesti rendőrkapitányként a szociáldemokrata párt tagja volt, de a kommunistákkal is kapcsolatot tartott. A mézes-mázos szavú jezsuiták hatásától óvott. Petőfit idézte a világszabadságról, meg az *Apostol* néhány sorát, amit a katolikus gimnáziumokban nem szoktak tanítani. Nagyon meghatott, de amit a politikáról mondtott, homályos volt előttem.

A karácsonyi vakáció így is alapos lecke volt számomra a világtól hermetikusan elzárt Stefaneummal szemben. A forradalom szelével jóformán csak akkor találkoztunk ott, amikor 1919. március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Ezt már a jezsuitáknak is tudomásul kellett venniük. Sőt, különbség is volt közöttük az események értelmezésével kapcsolatban, aminek a híre közben is kiszivárgott.

Így például, ellenhangokkal szemben, az intézeti prefektus, Csávossy Elemér véleménye érvényesült, hogy részt kell venni a május elsejei ünnepeken. Az intézet rezesbandája betanulta hát az internacionálét, ő pedig a dísztermünkben beszélt. A ködösen felfogott kommunista tanokat az őskeresztények közösségi életével hozta párhuzamba, s emlegette, hogy a XVII. században a jezsuiták Paraguayban az indiánok közt kollektív államot létesítettek, ahol mindenki egyenlő volt. Csak azt nem fűzte hozzá, hogy ez az állam a spanyol királyság gyarmata volt, racionálisabb kizsákmányolással, mint egybeült.

Olyan hévvel beszélt, hogy fel lehetett róla tételezni: ténylegesen hisz a falanszterszerű utópikus tanokban. (Más rendtársai később a Horthy-féle ellenforradalmi kurzus támaszai lettek. Ő a cseh-szlovák köztársaságban szerkesztett „keresztény-szociális” ifjúsági szemlét.)

Kinn a népgyűlésen valóban a mi rezesbandánk, a város egyetlen rezesbandája fújta az internacionálét. S az én bé-trombám is érvényesült egy-két futamon.

A Vörös Hadsereg déli frontjának vezérkara egy ideig betelepült a rendház egyik szárnyába. A tanári kertben nem egy pátert láttunk eszmecserét folytatni a tányérsapkás, vörös rangjelzésű tisztekkel, míg mások kikerülték őket. Aztán a vezérkar elment, mert a szerbeknek nem volt hajlandóságuk harcba keveredni a Tanácsköztársasággal. Ezzel szemben kiéleződött a helyzet előbb az északi, majd a keleti fronton.

Május közepe felé hirtelen megszűnt a tanítás. Vizsga sem volt, s a bizonyítványunkban csak annyi állt, hogy „ta-

nulmányi követelményeknek megfelel”. Civil tanárok vették át a vezetést, reformátusok meg kilépett katolikus papok. Az új igazgatót Egyhnek hívták, akiről azt hallottam később, hogy a horthysták börtönbe vetették.

Az intézet egy részébe árvaház települt, amelynek növekedéi számára műhelyeket rendeztek be. Az érseki palotába nyaraló munkásgyermekek kerültek.

Mi, akik a harcok miatt nem mehettünk haza, az uradalom tanyáira kerülünk ki. Én például Hild pusztára, szerkénen vagy három órányira Kalocsától.

Az uradalom a tanács hatalom tulajdonába ment át, de egyben maradt. Sőt, a régi adminisztrációt sem mozdították el helyéről, élén a „kormányzóval”, főintézőkkel és intézőkkel. Volt ugyan bizalmi ember is mellettük, de ezeket a „régieket” igyekeztek félrevezetni és elszigetelni.

Földosztás nem volt azon a címen, hogy a hadiállapot alatt csak zavarral járna a hadsereg és a munkásság ellátása szempontjából. Voltak a kömmün vezetői közt olyanok is, akik azt tartották, hogy jobb átugrani ezt a polgári demokratikus szakaszt, s a nagybirtokból egyenesen szocialista üzemet kell létesíteni. Ez persze azt jelentette, hogy a Károlyi Mihály által megkezdett földosztás leállításával a parasztság elégedetlenségét a szervezkedő reakció kísérte meg javára fordítani.

Természetesen a tanulságot csak érett fővel vontam le. De amit átéltem akkor, mind ezt igazolta.

Az engem vendégül látó főintéző karakán ember volt. Ugy viselkedett, mintha semmi sem változott volna. Legfeljebb a béresekkal szemben a szitkainak szabott némi határt. Két korombeli gyermekével hamar összebarátkoztam. Felesége is kedves volt hozzám. Étel pedig az asztalon több volt, mint az intézetben. De amikor a tanács bizalmi embere, tagja szakadt, kérges tenyerű paraszt, távozott tőle, durván káromkodott, hogy „majd még belédfojtom ezt az »elvtársat«”. Tudniillik, hogy „főintéző elvtársnak” merte szólítani, és nem urazta, mint mások.

Hild pusztán a tanyasi gyermekekkel együtt hangos csatározásokat rendeztünk. Különösen a homokdombokba vájt nagy üregek foglalkoztatták a képeletet, amelyek valamikor szökőtt jobbagyok, szegénylegények búvóhelyeül szolgálhattak. Talán még lakhelyül is...

Különben nem sokáig voltam ott. Jött az üzenet, hogy térjek vissza Kalocsára. Ott aztán megtudtam, hogy a Vöröske reszt révén valószínűleg hazatérhetünk, mégpedig az összetűzésektől mentes ju-

goszláv határon át. Csávossy páter járta a külföldi követségeket az érdekünkben.

Közben híre jött, hogy Bangha páter, a Pesten székelő rendfőnök valahol vidéken bujkál, mert letartóztatási parancsot adtak ki ellene „ellenforradalmi szervezkedés“ címén. Hogy aztán mi része volt benne, tény, hogy itt is, ott is zendülés tört ki a környéken.

Nagyobb arányú volt a kalocsai. Június vége felé történt, hogy egy reggel az idősebb diákok felköltöztek: öltöztek fel gyorsan, mert az állomáson csata volt, levették a vörösrőrséget. Aztán felhívtak a második emeletre, onnan kukucskáltunk ki a lehúzott redőny résén.

Libasorban a fal mellett kígyózó, vagy ötven főnyi civilruhás csapat jött az állomás felől, főleg vadászpuskával és kézigránáttal felfegyverkezve. Az intézet hátsó bejáratánál, ahol egy tucatnyi meglepett öreg vöröskatoná tartózkodott, bekiabáltak, hogy azonnal adják meg magukat, mert különben gránátot dobhatnak közéjük. Kilátástalan helyzetükben fehér zsebkendőt lengettek ki az ajtónyíláson.

Azután más irányból puskaropogást hallottunk. Dél felé híre jött, hogy a városházánál a munkásőrség ellenállását levették. Mikor odamerészkedtünk, az udvaron ott feküdt vértócsában egy holdtest. Azt mondták róla, hogy az egyik városi népbiztos; a többi egy dunai monitorra menekült. Az intézet civil vezetői szintén eltűntek.

Fehérkarszalagos patulok járták a várost. Szabadon dühöngött a bosszú. Egymás után hurcolták el a „bolsevistákat“.

Harmadnap az egyik magiszter hajnalban költött fel minket, s misére hívott. Pár szóval még elmondta, hogy Szamuely páncélvonattal Kiskőrösön leverte a felkelést, s éjfélkor beüzent Kalocsára, hogy azonnal adják fel a várost, különben ágyúval löveti. A fehérek vezetői — mondta — már biztonságban vannak. Még az üzenet előtt elindultak a jugoszláv határ felé.

A litániát fújtuk: „Liberá nos domine!“ — „Ments meg uram minket!“ A kapus fráter a vaspántokat is rátepte a kapura. Ő mondta, hogy a rögtönítélő bíróság megkezdte működését. Az intézetből senkit sem vittek el. A jezsuiták előrelátók voltak, legalábbis azok, akik nem bújkáltak közülük. Nem keveredtek a felkelés vezetői közé. Nemsokára Csávossy páter újra felvette a kapcsolatot a Nemzetközi Vöröskereszt pesti képviselőivel. Összeállították az erdélyi diákok listáját. Elutazásunk előtt mindenem eladtam az intézet egyik alkalmazotjának. Kék pénzt kaptam érte, amit még az osztrák—magyar bank állított ki, s aminek az értéke jóval több

volt, mint (az egyik oldalt) fehér pénzé, s érvényessége a hajdani Habsburg-birodalom minden részén fennállt.

A júliusi melegben sapkával a fejemen indultam útnak mindenféle táskával vagy kabát nélkül. Lehattunk az elején vagy százan is. A csoport egy része már Jugoszláviában lemaradt aztán.

Pár óráig mehettünk vonaton. Az utolsó megállónál már nem volt más utas, csak mi. Az állomás parancsnoka parlamentereket küldött a francia előőrshöz. Estére már oda is értünk gyalog a francia vezérkar táborhelyéig, egy ritkás erdő közepén. Csávossy páter folyékony francia nyelven tárgyalt a tábornokkal.

A szabadban aludtunk pokrócok alatt. Másnap reggel már vagy tíz szekér állt elő, hogy bevigyenek Szabadkára. Órákig mentünk lépésben a homokos területen, le-leszállva a szekerekről. Aztán a töltés következett, ahol nekiiramodtak a lovak, s össze-vissza rázódtunk.

Dél is elmúlt, amikor a szabadkai Vöröskereszt hölgyei előtt megálltunk a város szélén. Mindenféle jó falattal vártak. Azután elosztottak minket a város jobb módú családjainál. Én egy ezerholdas bunyevác nagygazdához kerültem. A néniem csak úgy suhogott több rendbéli selyemzoknyája. Olyan házuk volt, hogy a körösbányai főszolgabíróé sem ért fel vele. Őt nagy parkettesz szobá. Az udvaron hatalmas kocsiszín gumirádlis hintóval és homokjáró kétkerekűvel.

A néni selyempaplanos, puha matrácok nagy ágyba fektetett, miután bevacsoráztam. De egész éjjel hanykolódtam, úgy telettem magam. Másnap reggel megismerkedtem a bácsival is, amint a kocsisával a lovakat csutakolta. Ingujjban, bársonynadrágban, himzett papuccsal állt az istálló mellett. A kocsisán zsinóros-pántos fekete díszruha. Délben kinn volt a csoport az állomáson. Az Orient-expressz öt-hat órai késését jelezték. De csak másnap délben pöfögött be. Volt, ahol az utasok vásárolták szálfát a mozdony fűtésére.

Közben mélyen elaludtam a váróterem padján, s kilopták a tárcámat a zsemből: nem maradt egy fityingem sem.

A fő gondunk különben is az volt, hogy felfurakodjunk a zsúfolt vonatra. A lépcsőre, az ütközőre vagy a nyitott ajtajú klozetthez. A folyosóra csak a páternek nyitottak utat. Ott volt némi tér, ahol egy francia tiszt csókolózott az ablaknak dőlve valami cifra dámával. A páter hátat fordítva nekik, buzgógn imádkozott a breviáriumból.

Estefelé érkezünk meg Szegedre, ahol akkor a Horthy-féle ellenforradalmi kor-

mány székelt a francia hadsereg védelme alatt. Egy diák-bennlakásban helyeztek el, ahol alaposan kialakultam magam. Már a diszmise vége felé járt, amikor a ferences templomhoz értem, ahol találkozunk kellett. Közben többször is tisztí járőrökbe ütköztünk. Bocskai-sapkájukba darutoll volt tűzve. De a korzón szeneál enged altisztek is lejtettek önérzetesen pártfogói szerepükben.

A templomból kijövök közt ott volt a Hild-pusztai főintéző család. A férfi kérkedett, hogy a kalocsai zendülés egyik szervezője ő volt. S akasztófát ígért a kommün „bérenceinek“.

Másnap reggel már indultunk Arad felé. De Makónál mindenkit leszállítottak a vonatról. Semmiféle igazoló irat nem volt érvényes, hogy tovább jus-

sunk. Vissza kellett mennünk Szegedre, s onnan a hírhedt „Orient-expressz“ elvitt Temesvárra, ahol még francia megszállás volt.

Onnan aztán szerteszéledtünk. Aradon már alig voltunk egypáran. A sapkámat is elvesztettem valahol. A zsebemben a pátértől kapott annyi pénz, amennyi a hazautazásomhoz kellett.

Kőrösbányára menet egy magyarul tudó fiatal román hadnagy igazoltatta az utasokat. Más igazolványom nem volt, mint az iskolai bizonyítvány, hogy „a tanulmányi követelményeknek megfelelttem“.

Mikor a házunk elé értem elcsigázva, beesett arccal, porosan, anyám az ablakban állt. Csak annyit kiáltott: „Lacika!“ Alig hitt a szemének. Hónapok óta nem tudtunk egymásról.

Bányai László

OLTÉNIAI EMLÉK

Az elsőnél is borzalmasabb második világháború után vajmi kevés érdekességet rejthet magában egy békebeli katonáskodás élményanyaga, s egy gazdag háborús emlékirodalom korában aligha volna érdemes újra kiadni azt a tizenöt-húsz jegyzetet, melyben olténiai benyomásaimat közöltem annak idején. A szolgálattal úgy volt, hogy kéthónapos kiképzés után rendszeren hazaküldtek néhány hétre, s ilyenkor írtam meg Temesvárt, Kolozsvárt vagy Nagybányán a bakavilágban velem történeteket, magamat anyagilag fenntartandó.

Mégis, ami az olvasónak csak villanó jelzés, pillanatnyi íz és illat lehetett, az számomra mély életigazolássá vált. Prága modern ipari társadalmából, ahol a cseh munkásosztály és értelmisége már új korszak emberségéért küzdött, lemerültem a román nemzeti élet gyökereihez. Tírgu Jiu csinosan rendezett, virágos és szobrokkal ékes kisváros volt, képe meglepett ama riasztó hírek után, melyek a havasalföldi városok elmaradottságáról útravalóul hozzám szegődtek. A kaszárnyaélet azonban, s az ott megismert paraszti és pásztori elem, a bakák szintje és érzései megnyilatkozása nem is a kecses városkát magyarázta meg nekem ó temploma és az új városháza bizánci stílusával, hanem külnegyedeket, a kukoricásokba vezető poros utakat, a falvak apró lovakon beügető fehéringes népét, a fölénk magasodó hegyek pásztorainak eredetiségét. A tájjal csodálatosan egybezengető énekekre, játékos mimikával előadott mesékre emlékezem. Igaz, eleinte a középiskolát végzett önkéntesek közé osztottak be, s itt szorgalmas és okos taní-

tók mellett tisztak udvarias, de elkaptott gyermekreit, egy bojárú dolyfét, teológusok szellemi szomjúságát tanulmányozhattam a barátkozás közvetlenségével, amikor azonban kérvényeznem kellett külföldi iskolázottságom elismerését, s erre nem nyílt kilátás, áttettek a bakákhoz. Végre azokkal lehettem egy sorban és egy sorsban, akikből a román-ság jövője ígérkezett.

Ami kérvény alátámasztása végett különben 1936 nyarán volt alkalmam fellátogatni Bukarestbe, ahol az ezred futaraként pecsétes borítékban nagyobb összeget kellett átadnom egy franciás külsejű kis udvarház ezredes-gazdájának (kaptam is a ház előkelő asszonyától egy kupica cujkát). No de más volt az utazás igazi — egyébként feljebbvalóimtól is tudomásul vett — célja. A csehszlovákiai Pen Club, bizonyára pozsonyi barátaim sürgetésére, megmozgatta éredékemben bukaresti összeköttetéseit, hát még ilyesmire is tellett a szellemi arisztokrácia pacifizmusából, s Victor Eftimiu várt egy kávéházban (akkoriban talán ez volt az egyedüli, szemben a Királyi Palotával). Adataimat kellett átadnom. Ó franciául beszélt, én németül válaszoltam. Zavarban voltunk, mert bakaruhában nem lett volna szabad a kávéházba belépnem. Félrehúzódtunk a félhomályba. Közbenjárásának különben nem lett eredménye, az ezredhez olyan átirat érkezett, hogy minden tantárgyból újra kell érettségi vizsgát tennem, mégpedig románul, ami akkoriban nem sikerülhetett volna. Egyébként boldogan feltaláltam már magam a közkatonák közt. Az ismerkedés Eftimiuval mégis szép emlékem, később közös kormány-

küldöttségben is vettünk részt — 1848 centenáriumán Budapesten együtt látogattuk meg a Mocsáry-kollégiumot —, s utólag megnyugtattam, hogy betartva tanácsát, a bukaresti kávéházból civilruhát mentem keresni. Bakk Elek orvos lakásán találtam is, éppen csak a kabátja bő volt, nadrágja meg rövid, s amikor így kiadjuztálva a Cismigiu-parkban sétáltam, a tavi cukrászdában megismert és kinevetett történetesen ott fagyaltozó száz kapitányunk.

Ahogy most lelkiismeretemben s az előttem heverő sárgult újságlapokban kotorászok, egyáltalán nem a bakasors izgatott, hanem az elvesző idő. Szervezni, írni, hatni szerettem volna, most már az erdélyi magyar közeletbe kapcsolódva. Menetgyakorlaton is, éleslövészetben is mind az járt az eszemben, mi vár rám Kolozsvárt, ha hozzá akarok járulni a balos görcsők feloldásához és a népi kiszélesedéshez, a haladó erők tényleges összefogásához, de nem dumapostai liberalizmus, hanem plebejus felelősség, nemzetiségi tudat, közös vállalkás alapján. Kettős életet éltem: végignévezte színehagyott katonazubbonyomon és rojtos lábszártekercsemen, egyre előírásosabban forgatva orosz cári címeres, tulai jelzésű puskámat (még az első világháborúból kerülhetett ide), ledőlve vadvirágos mezőkön, vagy őrt állva a szénaboglyáknál lövésre készen, távbeszélgetéseket folytattam Gaál Gáborral és az Ady-társaság útkereső tagjaival, aztán magamhoz térve újra katonatársaim apró-cseprő örömeibe és bánataiba illeszkedtem. A fiúk szerettek, mind segítettek a nyelvtanulásban. Volt, aki este az ágyamra ült s magyarázott, volt, aki cserébe magyar szavakat akart megtanulni. Amikor egy hitvány börtönépület elé rendelték ki társaimmal örnek, ott egy feketekepű zenészfiú egész szótára való cigány kifejezéssel ajándékozott meg. Tintaceruzával jegyeztem le tőle egy cigány dalt is, ő pedig cigány nyelven leírta egész életét (maig őrzöm). A dologból baj lett. Az őrség oltyán parasztleány parancsnoka dühösen berendelt magához, s felelősségre vont: miért a cigányt tanítom magyarra. Miért nem őt?

Minden íráson rajta volt a kettőség nyoma: örömmel osztozom az olténiai népeletben (a katonai szolgálat számomra ezt jelentette), s ebből az alapállásból tanácsaimmal, javaslataimmal ostromlom Csehszlovákiában hagyott és Erdélyben szerzett barátaimat.

A katonai kiképzés szüneteiben Kolozsvárt töltött tavaszi hetek alkalmat adtak a soros erdélyi magyar szellemi kérdések publicisztikai kibontására. Később éreztem, hogy az Ady-társaság

Vásári gyorsfénykép — katonai igazolványra (1936)

demokratikus frontja helyett — s bizonyára visszacsapásul is kezdeményezésünkre — a kolozsvári *Hitel* hasábjain új rendi szemlélet formájában feltűnt a német és olasz parancsuralmi előtérzés vonzása. A főszerkesztőt, a „nemzet helyett gondolkodó osztály” eltelméletének felállítóját már Brünnből ismertem: ott ült ő is 1927-ben a „titkosok” közt, akik egy Kazinczy-megemlékezés alkalmából felelősségre vontak radikális törekvéseink miatt... A népi mozgalmakkal szembeállított magyar úri hivatalosság keze most már Erdélyig ért, s a maga javára akarta fordítani az általános tespedésből kikászálódni óhajtó, új cselekvésre lendült szenvedélyeket. Nem mondom, válaszm erős volt, a *Korunk* azonban ezzel a cikkel az általánosságok fellegéből mégiscsak a konkrét valóság politikai terepére lépett. Csak arra vigyáztam, hogy a nép alkotóképességét tagadó s a társadalmat tekintélyelv szerint felülről szervezni kívánó irányzatot ne azonosítsam a *Hitel* köré csoportosult fiatalokkal, leszögezve: „...semmiképpen sem reakciók még azok, aki itt — a reakciós zászlóbontás árnyékában — népegészségügyről, kisebbségi jogvédelemről, magyar képzőművészetről értekeznek, vagy verseket írnak. A reakciós ideológiai tervekről a munkatársak többsége aligha tudott. Ha szót emelünk az ellen a kísérlet ellen, amely egy új magyar rendiség osztálygöggjét s parancsuralmi vágyfantáziáját akarja az erdélyi magyar szellemi életbe becsem-

pészni, tesszük ezt abban a hiszemben, hogy az erdélyi magyar ifjúság hagyományos népi szelleme ellen elkövetett neofeudális kultúrmerénylet a Hitel fiatal munkatársai és olvasói között is ellenállásra talál.“

Az összeccsapás megbontotta a csön-det, s támaszt adott a már-már sikertelen Ady-társasági akciónak. A *Brassói Lapok*ban cikksorozattal jelentkezett Tamási Aron, sorra elemezve a balra is, jobbra is kiszakadtak közt magára maradó *Erdélyi Fialatok*, az újonnan fel-lépő Ady-társaság — a cikkíró szerint „a »népvalóság« hirdetői“ — s a *Hitel*-csoport programját, s keresve a köztük lehetséges egyezkedést. A Farkaslakán 1936 áprilisában kelt s mély népi gond-ból táplálkozó írói megnyilatkozás egyedül engem készített ki mint hivat-lan betolakodót, aki tartsa meg magá-nak Szlovenszkból hozott „keleteurópai kultúrbeállítottság“-át (Tamási ezt hoz-zá intézett levelemből idézte), míg ő megőrzi „azt a keleteurópai lázat és esz-mét, amit a székelység mélyéből“ hoz-tott. Mintha a kettő más lett volna — de hagyjuk ezt. A keserű pilulát le kel-lett nyelnem. A *Korunk*ban azonnal vá-laszoltam, de a személyeskedésre nem írtam ki (egy régi úrifiúság játszott-e itt udvarias szerepet, avagy az időszerű néprfronti taktika, esetleg mindkettő, maradjon titok), s ha figyelmeztettem is Tamási Áront a *Hitel*-csoport belső rákfenejére, a végső következtetést — a népi egységre hívó szöveget — annál bensőségesebben idővöltem. S már ül-tem is a személyvonatra, hogy Craio-váig kanyarodva vigyen vissza a még hófedte Péring alá.

En bizony Kelet-Európát éltem át újra meg újra az oltyán folklórban. Mélység és magasság mindig átüti a középszerűséget, nem alkudhattam. Meg-ismertem egy népet nagyon lent, a tö-vében, s ha furulya szólalt meg vasár-nap a kaszárnyaudvaron, ha egy társam falujába hívott meg, s civilbe öltözte-tett a magáéból, vagyis hosszú himzett inget és színes övet öltöttem magamra, fatányérból hőrpölve mezei munka szü-netében a csorbát, ikont csókolva a kis fatemplomban, vagy hórába fonódva a réten, ha babonás szokást vagy pimasz rigmusokat jegyeztem fel, mindig a fe-zszülő energiákra voltam figyelmes, az ügyes és szívós feltörekvésre, mellyel hegyi társaim a kenyérrel, az ággyal vagy a bakancsossal ismerkedtek, népszé-rű könyveket olvastattak, s büszkék voltak arra, ha feletteseik megelégedtek velük. Még inkább éreztem ezt a mély-ségekből feláramló új történelmiséget a tanult réteg, az önkéntesek közt, akik azután is megőrizték velem kötött ba-

rátságukat, miután visszasüllyedtem a bakarétegbe. A nevét sem felejtettem el: Vasile Berca papnövendék, akinél parasztinget húztam fel, Lassalle és Jau-rés olvasásáig jutott el hön öhajtott eu-rópaiságában, s hálás volt, amikor Ko-lozsvárról Ignazio Silone *Fontamaráját* hoztam neki ajándékba. Hát még az a falusi könyvtár! Amikor négy évre rá tanító lettem Kalotaszentkirályon, s ott könyveket nem találtam, hivatkoztam is az olténiai falura, ahová a kirajzó új értelmiség rendszeresen ajándékkal haza-küldte olvasmányait.

Szívesen adtam hírt akkoriban mind-azokról a beszélgetésekről, melyek a népsors, a nemzeti felemelkedés és a nemzetközi kitekintés, a kisebbségekhez és a szomszéd országokhoz való viszony körül támadtak a kaszárnya mélyén. A sarkítás Prága és Zsilvásárhely közt egyáltalán nem lépte át a konkrét való-ságot, hiszen a Hradzsin alól Havasal-föld mezőire vetődve egyénileg kialakult életkörülmön maradtam belül, s amikor Kelet-Európára nyíltam, kelet-európai kutatást sürgettem, kelet-európai össze-hasonlításokra figyelmeztettem levelez-semben és cikkeimben, a kifeszített sátor alatt elfért a költőink megénekelt, gon-dolkodóink megtervezte történelmi sors-közösség. Liviu Rebreanu regényhőseit az 1907-es parasztfelkelésre még emléke-ző oltyán parasztok közt párosítottam Kós Károly akkoriban megjelent drá-májának felkelőivel, Budai Nagy Antal jelenítésében érzekelve a huszita kely-hesség forradalmi hagyományát is, úgy, ahogy az a Zsil vizétől a Károly-híd alatt hömpölygő Moldva vizéig kapcsolt vissza. No de ki hallgatott akkor az ál-modozó dorobánkra? Legfeljebb egyik katonatársam mondta el századparancs-nokunknak, mivel foglalkozom. Jött is a hadnagy egyik este, az ágyamra ült, s megkérdezte, igaz-e? Igaz-e, hogy a dunai népek közös történetét akarom megírni? Túlzás, mondtam, én azt aka-rom, hogy mások fogjanak hozzá, olya-nok, akik e tájon népeik múltját szak-szerűen tanulmányozzák. Másnap el kellett énekelnem egy órán mindenki okulására a cseh, a szlovák és a ma-gyar himnuszt. És évek múlva egy had-gyakorlat alkalmából, valahol Fogaras földjén eszébe jutott ez a dunai test-vériség egyik, közben szakaszvezetővé avanszált társamnak, odaültetett a nagy körbe, s a századnak kellett a szabad ég alatt elmondanom, miben közös — császárokkal, cárokkal, szultánokkal szemben — a Duna-völgyi népek múlt-ja. Akkorra már érthetőbb volt a kér-dés, nemcsak javult román nyelvtudá-som miatt, hanem a fenyegető nagyné-met imperialista veszély, az előtörő hit-

Zászlórség Hősök Napján (1936)

leri hódítás következtében is. Kelet-Európa képlete megtelt a közös riadalom valóságával.

Ez mind epizód. Csak az én emlékezésem számára van jelentősége. Kiáltásomnak megértő visszhangja nem támadt, különben is már napirendre tértek felettem. 1936 augusztusában feketére sülve és soványan megint Kolozsvárt és Nagybányán pihengettem, akkor látogatott meg Pozsonyból Peéry Rezső, a régi vitatárs és mindenkori más véleménye ellenére is hűséges barát. A kulisszák mereven álltak körülöttünk. Mintha Kacsó Sándor már címében is egyenes beszédű cikke, a *Ki a kastélyból a kertbe!*, majd Szentimrei Jenő hasonlóan célzatos írása, a *Ki a szalomból az ugarföldre* közben ki sem parancsolta volna a marosvécsi kastély bűvköréből a helikonistákat, mozdulatlan volt körülöttünk az egy évvel azelőtt belémrögződött kolozsvári panoráma. Meglátogattuk a bábonyi diáktáborot, ahol Szabó T. Attila szorgalmas tanítványa; centiméternyi pontossággal mérték le, hová akasztja konyhájában a magyar földművesasszony főzészerszárait. Heyles, a tárgyi néprajz — akárcsak a népnyelv — nyilvántartása állagörző, legalábbis a tudományos rögzítés értelmében, no de számunkra, akik a cseh-szlovákiai dinamikus szociográfia iskolájában nőttünk fel, a száraz adatgyűjtés még akkor sem volt elég, amikor Kós Károly megérkezése lóháton és a

környezetehz illő kalotaszegi kiejtése valami romantikát hozott a ténykutatás rideg számításai közé. Egyébként halottam már Tîrgu Jiuban a Gusti-féle monografikus iskoláról, a közeli Runcu községet szállták meg a lelkes román falukutatók, s módszereik ugyancsak pozitivisták voltak, nyilvánvalóan több népszolgálati lehetőséggel. Bábony magyar kutatóit gyanakodva figyelték a csendőrök.

A fülledt politikai légkörben villamoság feszült. Újságírói társaságokban — egyelőre csak innen tájékozódhattam — a spanyol népfront ellen felkelt ellenforradalmi tábornokok esélyeiről folyt a vita, s a nemzetközi szenzáció mellett látszólag eltörpült a Magyar Dolgozók Szövetsége (a ma már legendás MADOSZ) többszöri kísérlete, hogy a román demokratikus erőkkel közösen Romániában is a népfrontot erősítse. Az Ady Endre Társaság pedig, melyhez anynyi reményt fűztem, elakadt, vagy talán már nem is létezett.

Okosabb volt újra elmerülni Olténiában. Lassanként létrejött baráti köröm az ezred műhelyeiben. Magyar, szerb és főleg bánági sváb fiúk dolgoztak ott, így hát a bádgosokhoz vagy a fegyverkovácsokhoz futottam be tereferére, s a vasárnap délutánokat együtt töltöttük a kaszárnyát környező kertekben (mi kapáltunk, mi öntöttük ott a zöldséget) vagy odalenn a Zsíl ligeteiben. Kocsmák teltek meg velünk, s ha érdekelték

Ecaterina Teodorou emlékműve Tîrgu Jiu főterén

is a Mackensen betörésére emlékeztető ágyú a valamikor hősiesen védett hídnál, s le is jegyeztem a német katonatemető hősi halottainak többnyire lengyel nevét (sziléziaiak vagy poroszok lehettek az elesettek 1916-ban), hovatovább a mindennapok vak esendősége ragadott magával. Az oltán pásztorokhoz ilyen vasárnapokon ifjú feleségeik jöttek le a hegyekből, s csöndben elvonnulva bontották ki tarisznyájukat a kukoricásban. Az iparosfiúk a tisztektől már levetett, szerencsétlen utcaleányokat látogattak, vagy a cigánynegyedbe tértek. Én kint a mezőn a szomszéd faluból érkezett asszonyokkal értettem szót. Lovon kocogtak be, fanyergük kétoldalan kőcsögök, egy kisebbel mérték a kaszárnya mögött a friss tejet, és előbb-utóbb megsajnálta minket. „Sármanu” volt ajkukon a katona becéző neve, hófehér ingük, arannyal átszőtt fekete katricájuk most is előttem villog. Jó harminc évvel később kerestem fel újra a tájat, s minden olténiai emlékem felforrott Constantin Brâncuși *Végtelen Oszlopa* előtt. A mélyből int magasra, gyökérből fut fel a mennyboltig ott, ahol katonakoromban szekerek állomásoztak a csupasz mezőn. Cocchiara olasz professzor, a Brâncuși-életmű nyugati méltatója ezt nem vette észre: a művész eredeti „vadember“-gondolatiságát, az oltán felemelkedés jelzését, egy sajátosan szép népi kifejezőmód felvillámlását, a kelet-európai mondandót. És a park közepén megállottam a *Csók: Kapuja* előtt, ama lovon ügető, a buja füre

hullt, fekete-édes asszonyok emlékének áldozva. De — csönd! Elmúlt. A *Hallgatás Asztala* hív, úgy éreztem Brâncuși körülökéjén, malomkő-alap terítetlensége mellett, hogy régesrégén másé már a mindennapok boldog lakomája. Ez a kőasztal sem állott még, amikor útszéli árokban feküdtem fegyveremmel, szememet beszúrva a célba, s egy csendőrlégény arra jártában odaszólt: *Sármanu*... Napraforgóvirág magházát törte ketté, hogy nekem is, az út másik oldalán fekvő társammal is jusson.

De profundis... Nem most színezem ki, akkor vallottam: „Sorsom tulajdonképpen oda sodort el, ahová vonzódtam mindig, sötét belső áramlással, titkos kínban, szorongó vággyal. Hullás volt mindig az életemben. A középosztály vélt és igazi magaslatairól kíváncsoztam ide, beleoldódni sokaságba, egyszerű agyak, egyszerű szívek tempójába. A bakaruhában aztán mezei és gyári robotosok sorsát osztottam, az ő mozdulataikkal lóbáltam a puskát, az ő nyelvükön káromkodtam, kis kérdéseikkel vesződttem, tréfáikon röhögtem...” A morvaosztravai *Magyar Nap* egy cikkéből szedem most elő a sorokat: „Nemcsak, hogy megismertem az oltán népet — írtam 1936 decemberében —, de magam is belehullottam, felitatódtam abba a tömegbe, amely ott vonaglik és kavarog a társadalom hivatalos formái alatt. Ez fordulatot hozott az életembe. Megtanultam gondolkodni az egyszerű ember számításával, az egyszerű ember helyzetéből. S az egyszerű ember törvénye

ez: vágyódni fölfelé! Kívánni jobbat, többet, önzőn önmagamnak s mindannyiunknak, akik szegények vagyunk. Vágyódni fölfelé! Gondolni szépre, versekre, barátokra és tisztá nőre! Kint megint zuhogott az eső, s a faköpenyegben olyasmik jártak az eszemben, amik, azt hittem, régen kiestek rideg életemből. Ady-verseket hallottam és egyházi kórust, latin írókat szerettem volna megint olvasni s a tudomány csöndes olvasótermeiben dolgozni logikusan összeálló jegyzetek között. Elkaptam a vágy könyvek, tudás után, hogy kiráncigált az élet a nagy okok és összefüggések vizsgálásából. Visszaadom! Prágától ideig, a Zsil partjái, népek képét hordom magamban, és kemény a filozófiám! Kifejteni ezt a képet, megmagyarázni, felmutatni az emberiség nagy történelmi változásaiban! Most semmi vagyok, de a világ az enyém!”

Év végére leszereltem, letelepedhettem végre Kolozsvárt. Mint amikor mélyvizből bukkán fel az ember, fülembe hasonázott a zajló világ. Kierlelődtek már a dolgaim, itthon volt a régóta keresett „Gyökér István”. Bekapcsolódtam a MADOSZ mozgalmába, s nyakig vetve magamat a munkába, elküldtem a *Magyar Napnak* beszélgetésemet a népfronti időszerségben immár névre-súlyra szert tett Nagy Istvánnal, aki az *Erdélyi Helikon* pályázatán közben díjat nyert drámájáról s a romániai magyarság sorskérdéseiről nyilatkozott. Utána Bányai Lászlót interjúvoltam meg (*Dunai szózat Erdélyből* címmel közölte az újság), hírt adva a MADOSZ és a havasi plugárok — ekések — népfronti szövetkezéséről, s végre sikerült tolvégre kapnom az olykor nehézkesen óvatos Gaál Gábort is, aki a *Korunk* gazdag és változatos feladatköréről tett szerkesztői vallomást. A *Magyar Napot* elég nagy példányszámban csempészték be — a moszkvai *Sarló és Kalapács*csal együtt — román vasutasok, Marosvásárhelyen volt az elosztó, s innen kaptam meg időnként tiszteletdíjaimat az elszámolás keretéből.

Megismerkedve Petru Groza dévai ügyvéddel, a román Ekésfront választott vezetőjével (oly közel került hozzánk pályáján, hogy bizalmasan mindig Groza Péternek szólítottuk), egy csomó *Magyar Napot* nyomtam a kezébe. Egy szeles, csattogóan hideg december végi napon aztán kettesben bejártuk a belváros csöndes mellékutcait, így érezve leginkább biztonságosnak a beszélgetést, s megszületett az első külföldi magyar Groza-interjú: *Mócok és góbék szövegete* lett a címe Csehszlovákiában.

— Nagyon boldogok lesznek a mócok — mondta a volt kisebbségügyi miniszter (és leendő miniszterelnök) a *Magyar Napra* hivatkozva —, ha látják, hogy olyan messziről is érdeklődnek törekvéseik iránt! Állandóan figyelemmel kísérik a világ dolgai. Nem akarnak elszigetelődni, szövetségeseket keresnek. Amikor az Ekésfront és a Demokrata Blokk a kommunisták javaslatára egyezsége lépett, ezzel tulajdonképpen a romániai népfront alapját vetették meg. A küldöttek a Hunyad megyei Cebe községben találkoztak, s Avram Iancu sirjánál tették le a népfronti esküt, Horia fája alatt. Rengeteg móc gyűlt össze a Havasról, hogy tanúja legyen az eskünek. Különben, azt hiszem, hallotta már, hogy a tömeges gyülekezés hozzátartozik a plugárok harcmódorához! Oly nagy seregekben ereszkednek le egy-egy gyűlésre hegyeikből és falvaikból, hogy legfeljebb katonasággal lehetne ezeket a gyűléseket megakadályozni. Am melyik kormány venné a lélkére, hogy a mócokat szétverje? Ez nagyon kockázatos volna, újjat húzni a román szabadságharcosok ivadékaival!

Groza szépen, választékosan beszélt magyarul. Míg szólt, katonatársam, a hegyipásztor jutott eszembe, Aurel Cambrea. Latint kedvelő fülemnek már neve is feltűnt, s jólesett. Katonaruhája alatt himzett inget és díszes börmelényt viselt, sötétvörös övét négyzer a derekára csavarta, s egyik fülcimpáján aranykarika fénylett. Megfigyeltem, hogy feljegyez magának mindent, amit hall. Együtt állottunk heteken át órségen, s mert éppen szinesedett az ősz, rögtönözve lefordítottam neki a *Szeptember végén* három strófáját (a „nyárfa” és a „tél dere” megfelelőjét tőle tanultam). Nem elégedett meg vele: Petőfi életrajzát is elmondatta velem. Epizód. Maga Groza Péter tréfálkozva hivatkozott egyik írásmra, hosszú orosz szuronyomról volt benne szó, azzal véstem be jó magasra a spanyol népfront vezérének, Largo Caballerónak a nevét. Talán most is ott van még Tírgu Jiu börtönének a falán. Epizód. Fellelegeztem. Most felsőbb összegezésben kaptam mindezt, túl részleteken és esetlegességeken, immár életegészben.

— Hogyan is mondta? A Szudétáktól a Fekete-tengerig... Igen, nemzeteinknek össze kéne már egyszer fogniok. De ez csak úgy lehetséges, ahogyan az egyszerű mócok és góbék csinálják. A dolgozók ösztönességével... — fejezte be a beszélgetést Petru Groza, elkötelezően a következő csztendőkre.

Balogh Edgár